

LODY B. VAN DE KAMP

DE JOODSE SLAAF

MOZAÏEK | HISTORISCHE ROMAN

LODY B. VAN DE KAMP

DE JOODSE
SLAAF

Tweede druk

Uitgeverij Mozaïek, Zoetermeer

Proloog

Amsterdam, augustus 2012

Opnieuw is haar horloge stil blijven staan. Hoe laat zou het nu zijn? Toen ze van huis ging, was het net iets over elfen.

Door de poort tegenover de Mozes en Aäronkerk loopt ze het binnenplein van de grote synagoge op. In de schaduw wacht ze op Kekeli.

Op deze plek midden in de stad lijkt de tijd te hebben stilgestaan. Het kost haar geen moeite om zich enige eeuwen terug te wanen. De grote synagoge op het plein rijst als een machtige burcht op. De gouden letters tegen de hemelsblauwe achtergrond boven de hoofdingang schitteren in de zon.

Hopelijk is Kekeli niet te moe voor deze afspraak. Ze vertelde dat ze vanochtend om zes uur al moest beginnen in het ziekenhuis. Zelf heeft ze vandaag vrij genomen.

‘Dag, Afia, sta je weer te piekeren?’

De altijd opgewekte stem van Kekeli doet haar goed. Die lieverd heeft het ook niet gemakkelijk.

‘Het spijt me dat ik iets later ben. De dienst liep uit. Wat zullen we doen? Eerst een bakje koffie halen en dan naar de tentoonstelling? Of eerst maar hier kijken? We zijn er nu toch.’

Kekeli neemt als altijd het voortouw en loopt naar de kassa. ‘Twee kaartjes voor twee Surinaamse dames.’

Ze schiet in de lach bij die laatste opmerking. Echt Kekeli. Alsof de man niet ziet dat ze uit het verre westen komen.

‘Mevrouw, twee kaartjes voor de synagoge. De route staat in dit boekje. Een prettige dag!’

De Portugese synagoge – of *esnoga*^{*}, zoals hij in het boekje wordt genoemd – is immens, veel groter dan de synagoge thuis aan de Keizerstraat in Paramaribo, pal naast de moskee. Het gebouw daar, op een paar minuten afstand van waar ze woonde, is ook mooi – helemaal wit, met veel groen eromheen – maar minder imposant. Deze synagoge hier lijkt wel een burcht.

Samen met Kekeli loopt ze het bordes op. Door de zware deuren komen ze de gebedsruimte binnen. Ze schuifelen langs de rijen houten banken naar voren. Op de vloer ligt fijn wit zand. De kaarsen in de koperen kroonluchters verspreiden een mysterieus licht in de kille ruimte.

De tijd heeft hier inderdaad stilgestaan sinds de bouw in 1675. Al bijna 350 jaar.

Gearmd steken ze het binnenplein over. Ze dalen de trap af naar de ‘schatkamer’ om de rijkdommen van de Portugese Joden te bewonderen. In prachtige vitrines schitteren de gouden en zilveren synagogesieraden uit vroegere eeuwen. Siertorens, rijk gegraveerde schalen en bokalen, wetsrolmantels van fluweel en brokaat, geborduurde gewaden. Wat een bezit! Dit is het erfgoed van de Portugees-Joodse gemeenschap in Amsterdam uit vervlogen tijden.

Het is heerlijk om op de binnenplaats nog even na te genie-

* Achter in deze roman is een woordenlijst opgenomen.

ten in de zon. Kekeli zit al na enkele minuten naast haar te knikkebollen. Voorzichtig trekt ze haar een beetje naar zich toe om haar hoofd op haar schouder te laten rusten. Arme ziel. Kekeli moet hard werken om de eindjes aan elkaar te knopen. En dat op haar leeftijd! Kekeli is twee jaar ouder dan zichzelf, dus al zevenenzestig.

Wat een mooie dingen hebben ze zojuist gezien. Wat een rijkdom! Misschien moet ze toch ook eens op zaterdag hier gaan kijken, als er dienst is in de synagoge.

Door de open poort kijkt ze uit op het Waterlooplein. Op de markt is het een drukte van belang. In die kerk daar aan de overkant was ze laatst nog bij een bijeenkomst ter herdenking van de slavernij...

Opoe zit naast me in het gras tussen de moskee en de Jodenkerk aan de Keizerstraat in Paramaribo. Ik kijk naar haar op en zie de peinzende blik in haar ogen. Traag begint ze herinneringen op te halen. Heeft ze het tegen mij? Of tegen zichzelf?

‘Wat is het lang geleden!’ mompelt ze. ‘Mijn eigen opa, opa Abel, was toen al stokoud, zo oud als... ik nu ben.’

Ik leg mijn boeketje pasgeplukte veldbloemen op m'n schoot, ga rechtop zitten en strijk mijn rok glad. ‘Hoe oud bent u nu dan, opoe?’ Ik hoor graag verhalen over vroeger. Opoe kijkt opzij met een blik alsof ze zich nu pas realiseert dat ik er ook nog ben. Dan glimlacht ze. ‘Vierentachtig ben ik. Vier-en-tach-tig! Mijn opa Abel kwam uit Suriname, maar zijn opa, Kwasi heette hij, is hier niet geboren. Die kwam uit een ver land, een land waar alleen zwarte mensen woonden.’

‘Hoe heet dat land?’ wil ik weten.

‘Afrika. Het ligt aan de overkant van de zee. Je moet heel wat dagen op de boot zitten om er te komen.’

‘Bent u daar dan weleens geweest?’

‘Nee, dat niet. Ik niet. En mijn moeder ook niet.’

‘Waarom is opa Kwasi naar Suriname gekomen? Vond hij het niet leuk in Afrika?’

Opoe legt een hand op de mijne. ‘Er waren boze mensen in Afrika, die opa Kwasi met een heleboel landgenoten gevangen hebben genomen om ze aan blanke mensen te verkopen. Om geld te verdienen dus. Hij werd met al die anderen in een boot vastgebonden en naar Suriname gebracht.’

Oma staart voor zich uit en slikt. Dan zegt ze schor: ‘Toen opa Kwasi hier kwam, werd hij meegenomen naar de markt. Daar is hij verkocht.’

‘Verkócht? Een mens kun je toch niet verkopen?’

‘Echt wel, Afia. In die tijd konden mensen verkocht worden als slaaf.’

Ik kijk opoe aan. Ik weet niet wat ik hoor. Brood en melk kun je kopen. Mama koopt suiker en rijst. Maar geen mensen!

‘Wat déden ze met een slaaf?!’

‘Hij moest hard werken op de plantages, in de brandende zon, in de kou en in de regen. Samen met de andere slaven sliep hij in een hutje naast het veld.’

‘Kregen zij geld voor al dat werk?’

Opoe streelt mijn arm. ‘Nee, lieverd, ze kregen geen geld. Eten hoefden ze niet te kopen, dat kregen ze wel. Maar ze moesten afschuwelijk hard werken, dag in, dag uit.’

‘Wat een nare mensen waren dat. Echt gemeen om iemand voor niets te laten werken! Ik ben blij dat ik toen niet leefde.’

Opoe trekt me tegen zich aan. ‘Niet iedereen was gemeen. Je had ook goede mensen, óók goede blanken. Ooit werd een overgrootmoeder van mij door een blanke man meegenomen naar Holland, om niet langer slavin te hoeven zijn.’

‘Sjonge! Holland! Daar is het toch heel koud?’

‘Deze verre overgrootmoeder is op een dag teruggekomen naar Suriname. Misschien inderdaad wel omdat het daar in Holland koud was, ja. Weet je trouwens hoe ze heette?’

Voor het eerst sinds we hier zitten, zie ik een vrolijke blik in oma's ogen. 'Afia heette ze. Net als jij!'

Opoe staat op en trekt mij aan mijn arm omhoog. Ze wijst in de richting van de Jodenkerk. 'Weet je, heel veel mensen hier in Suriname verkochten slaven, óók mensen die naar de kerk, de synagoge of de moskee gingen.'

Hier zit ze nu, de synagogeschatten op loopafstand. Voor die pronkstukken hebben haar voorouders als slaven keihard moeten werken. Hun ellende zorgde voor de rijkdommen van anderen. Dat is allemaal verleden tijd. Voorbij. De tijd hééft niet stilgestaan. Toch?

Ze schudt Kekeli wakker. 'Zullen we gaan? Ik wil graag naar huis.'

1

Ghana, april 1737

Kwodwo staart naar de rand van het oerwoud. Hij fronst zijn wenkbrauwen. Ziet hij daar in de verte opnieuw krijgers of lijdt hij inmiddels aan waan-ideeën? Hij gunt zich niet de tijd om deze vragen te beantwoorden, maar zakt behoedzaam door zijn knieën. Hij neemt het zekere voor het onzekere en zorgt ervoor dat zijn haar niet boven de hoge graspluimen van de savanne uitsteekt. Langzaam, voetje voor voetje, schuifelt hij achteruit totdat hij naast Yawo staat. De bosrand verliest hij geen moment uit het oog.

‘Zie jij ook krijgers?’ Naast hem schudt Yawo zijn hoofd.

Kwodwo trekt zijn wenkbrauwen op. Is hij dan zo bezeten door de gebeurtenissen van de afgelopen dagen dat hij overal in de wildernis vijanden meent te zien? De contouren van het oerwoud aan de overkant vervagen achter een vloed van tranen. Bij de goden, hoe is dit mogelijk geweest? Wordt hij krankzinnig?

Hij staart Yawo aan. Die zal zich wel afvragen waarom hij de laatste dagen zo vaak huilt. Hij, de grote broer, de dappere kerel, leider van de jongens uit het dorp als zij op jacht gingen of de kudden bewaakten. Hij schaamt zich. Wat is er van hem overgebleven?

Het begon allemaal drie dagen geleden. Heel vroeg in de ochtend, nog voor de roodstaartpapegaaien hun dagelijkse geschreeuw lieten horen, werd het dorp omsingeld door vreemde krijgers in oorlogstooi. De dorpingen waren dit keer niet bedacht op een overval. Al lange tijd waren er geen wederzijdse vijandelijkheden geweest. Het ging allemaal zo snel dat de mannen zich niet konden opmaken voor de strijd. Voordat ze het wisten, waren de meeste bewoners hun hutten al uit gejaagd en samengedreven op het erf voor de hut van het dorpsheeft. Mannen, vrouwen en kinderen stonden machteloos terwijl hele drommen krijgers met hun vuurstokken, speren en ander wapentuig hen omringden. Vreemd, het leek oorlog, maar toch ook weer niet. Er heerste een bijna serene stilte. Die eerste momenten werd er niemand gedood of zelfs maar verwond. Pas toen enkele vrouwen oorlogslieiden aanhieven in de hoop dat de mannen hun krachten tegen deze laffe overval zouden tonen, drongen de krijgers uit de binnenste rij met hun speren naar voren. Een paar van de zingende vrouwen werden uit de kring gedreven. Bij de offerplaats gingen de krijgers hen te lijf met pijlen en messen. Het bloed spoot alle kanten op. De mannen uit het dorp konden niets doen dan toekijken terwijl enkele van hun vrouwen aan de goden werden opgeofferd. Hun wapens waren in de hutten achtergebleven. En zelfs als ze die bij zich hadden gehad, zou het een verloren strijd zijn geworden. De vreemdelingen droegen vuurstokken. Daar beschikte geen enkele dorpsbewoner over.

Toen het gegil van de vrouwen en daarna het gehuil van ontzette kinderen verstomde, heerste er opnieuw een doodse stilte. Een voor een werden een paar mannen uit de groep gehaald, daarna volgden enkele vrouwen. Ze kregen zware ketenen om hun enkels en zo vormde zich algaauw

een lange rij van gevangenen. Bijna onmerkbaar schoof Kwodwo achteruit, langzaam, centimeter voor centimeter, terwijl hij Yawo zwijgend met zich meetrok. Rechts van hen lag nu het smalle paadje naast de hut van het dorps-hoofd, de chieft. Kwodwo schatte dat zijn broertje en hij een pas of acht nodig zouden hebben voordat ze uit het gezicht verdwenen konden zijn. Hij dook ineen – Yawo volgde automatisch zijn voorbeeld – en gebaarde de vrouwen rondom hen vooral niet naar hen te kijken. Het volgende moment waren Yawo en hij uit de kring verdwenen.

Hijgend van spanning en angst leunde hij tegen de bamboewand van de hut van de chieft. Hij zweette en was duizelig. Toen werd hij zich bewust van gedempte stemmen aan de andere kant van de wand. Hij herkende de zware bas van de chieft en hoorde ook een jongensstem. Daarna klonk er vreemd dialect.

Er werd geboden! Wat was dit voor bizar gesprek? Terwijl er buiten mensen vermoord waren en anderen gevangen genomen werden, werd er binnen kalmpjes onderhandeld? Het ging over goud, over wapens, over buffels. Wat gebeurde hier in vredesnaam? Hij merkte dat ook Yawo ademloos stond te luisteren.

‘Als ik jullie nog veertig buffels en tweehonderd speren laat brengen, laten jullie mij dan vrijuit gaan?’ klonk de stem van de chieft.

‘Goud, we willen heel veel goud. Zodra je ons dat laat brengen, laten we je ontsnappen’, was het antwoord, en het kwam van een bekende stem.

Kwodwo kon zijn oren niet geloven.

‘En ivoor?’ vroeg de stem.

Kwodwo pijnigde zijn hersenen. De stem kwam hem bekend voor, maar hij kon hem niet thuisbrengen. Hij móest het weten, het moest! Nu meteen. Maar hij kon gewoon

niet nadenken. Zijn hoofd zat te vol.

Kon het waar zijn dat iemand die hij kende hier zijn eigen dorp zat te verkopen? Dat een vreemde clan een heel dorp ontvoerde, dat gebeurde soms. Maar wat was de rol van de chieft daarbij? En van wie was die bekende jongensstem?

Ze konden hier niet blijven staan. Nog even, en de onderhandelingen zouden worden afgerond. Dan zou het dorpshoofd met de anderen naar buiten komen. Hij gebarde naar Yawo. Samen slopen ze naar de achterkant van de hutten. Daar, tussen het vee dat zichtbaar onrustig was geworden van al het tumult, konden ze zien wat er op het erf gebeurde.

Enkele kinderen bleken aan de beurt te zijn om vastgebonden te worden. Zij kregen geen ijzeren band rond hun enkel, maar om hun nek. Hij begreep er helemaal niets van. Meer dan eens had hij de strijd tussen zijn eigen stam en de bewoners uit de naburige dorpen meegemaakt. Daarbij waren er pijlen afgeschoten. De mannen waren onder het aanmoedigende geroep van de vrouwen hun belagers te lijf gegaan. Zelf had hij ook meegevochten. Er waren doden en gewonden gevallen, mensen meegenomen, hutten in brand gestoken, dieren geroofd en een enkele keer was ook de oogst vernietigd. Nu gebeurde er niets van dat alles! Het leek te gaan om de dorpsbewoners..., mensenroof dus.

Plotseling schoot hem iets te binnen wat hem deed huiveren. Had zijn vader het niet eens gehad over 'slavernij'? Het was lang geleden, maar opeens herinnerde hij het zich. Met gebalde vuisten liet hij zich op zijn knieën zakken. Slavernij. Nu wist hij het weer! 'Vader', had hij gevraagd, 'wat is dat?'

Ernstig had vader hem aangekeken. 'Dorpen worden overvallen door andere stammen of door blanken. Man-

nen, vrouwen en kinderen worden opgepakt. Ze verdwijnen in het bos en keren nooit meer terug. Ze worden als arbeidskrachten gebruikt. Of opgegeten...'

Nog voor de zon boven het cassaveveld uitkwam, waren de geketende dorpsgenoten in een lange rij het dorp uit gemarkeerd, opgejaagd door de krijgers. Zijn eigen ouders waren er ook bij. De radeloosheid op moeders gezicht bezorgde hem een ondraaglijke, fysieke pijn. De stem van zijn vader dreunde door zijn hoofd. Wanhopig had hij zich op de grond gegooid en de goden aangeroepen. 'Onyame, waarom? Waarom, o waarom...?!'

En nu zit hij hier met Yawo in hun bijna lege dorp aan de rand van de savanne; één brok zenuwen is hij geworden. Hij ziet dus zelfs dingen – mensen – die er volgens zijn broertje helemaal niet zijn!

Zwijgend staart hij in de resten van het vuur, waarop hij duiven had gebraden voor de maaltijd. Samen hebben ze ook nog wat rijst en yam weggewerkt. Met zijn pink probeert Kwodwo een stukje vlees dat tussen zijn kiezen is blijven zitten, los te peuteren. Zijn hand beeft nog door de schrik van daarnet, merkt hij gefrustreerd.

Naast de mestvaalt slaat de oude Danso met zijn gerimpelde handen wat rondvliegende veren van zich af, die na het plukken van de vogels zijn blijven ronddwarrelen. Zijn vrouw Abina slurpt een laatste slokje kokosmelk uit de halve kalebas.

Twee oude mensjes en Yawo en hij zelf, zij zijn de enige overgeblevenen van hun dorp. De dag na de overval was een aantal krijgers met hun vrouwen uit het naburige dorp teruggekomen om te kijken of er nog meer te halen viel. Hun gejoel was vanuit de verte al te horen geweest. De overgebleven dorpingen hadden zich in paniek tot de

tanden toe bewapend en zich daarna uit de voeten maakt, het oerwoud in. Zelf had hij zich samen met Yawo achter de grafheuvels verstopt.

Mismoedig staart hij voor zich uit. Op die kale plek daar stonden pas nog hutten. Achter de mestvaalt ligt wat wasgoed op de grond alsof er niets gebeurd is. Onder de palmen staat de trog waar moeder en de andere vrouwen elke dag gierst stonden te stampen.

Zijn vroegste herinneringen zijn verbonden met deze plek. Terwijl moeder hier met Yawo op haar rug gebonden aan het werk was, speelde hij in de modder. Hij rende achter de jonge biggen aan. Later, toen hij groter was, oefende hij hier met de jongens in het boogschieten. Hij sleep zijn eerste spiesen op deze plaats.

Voor het huis van de chief ligt de offerplaats. Hier werden soms misdadigers of veroverde krijgers gedood om de goden gunstig te stemmen. Iets verderop ligt de grote steen waarop de chief altijd zat als hij de dorpsbewoners toesprak. De steen is roodgekleurd door het bloed van de vrouwen. Het erf van de chief is net als de offerplaats een oord van de dood geworden.

Hij betrapt zich erop dat de liedjes die moeder voor Yawo zong terwijl hij op zijn mat lag, door zijn hoofd spelen. Het verlangen naar vader en moeder, hun vertrouwde hut en zijn vrienden is opeens zo heftig dat het ondraaglijk lijkt. De onzekerheid over de toekomst knijpt zijn keel dicht. Opnieuw trekt een vloed van tranen een waas voor zijn ogen.

Danso staat op, trekt Abina overeind en knikt in zijn richting. Abina haalt licht haar schouders op. Het is alsof ze zich verontschuldigt voor het feit dat zij niets voor hem kan doen. Samen strompelen de berooide oudjes het dorp uit.

Ze kiezen precies de tegenovergestelde richting dan die waaruit de overvallers gisteren kwamen. Al snel verdwijnen ze in de schaduw van de laaghangende begroeiing.

Kwodwo heeft hun niet gevraagd waar ze heen gaan. Hij weet het immers. Zo gaat het in dit immense land. Na iedere oorlog, na elke strijd trekken families verder, op zoek naar een nieuwe woonplaats waar de goden hen hopelijk gunstiger gezind zullen zijn.

De hele familie van Danso en Abina is door de krijgers meegenomen. Wat hebben ze hier nog te zoeken? Zonder kinderen of kleinkinderen is hier voor hen geen toekomst meer. Wie zal nog voor hen op jacht gaan? Wie zal hen bij een volgende aanval in bescherming nemen? Zelfs de chieft is ten slotte door de krijgers meegenomen. En de geest van de voorouders heeft hen op deze grond niet beschermd. De twee oudjes zijn aan hun lot overgelaten. Wat moeten hijzelf en Yawo gaan doen? Kwodwo weet het niet. Hij is oud en sterk genoeg om zich te verdedigen als het moet. Hij kan vechten. In de hut achter hem liggen het schild, de bijlen en de speren van vader. Aan het einde van elke oogsttijd liet vader hem daarmee oefenen. Hij legde hem uit waar je de vijand het beste raken kunt.

Kluivend op een botje slentert hij door de lege hutten die nog overeind staan. Als hij de laatste uit komt, kijkt hij met een gepijnigd gezicht naar de overblijfsels van de afgebrande hutten. Enkele zwartgeblakerde stukken van lemen wanden, dat is alles wat rest. Op zijn zoektocht ziet hij de verminkte lichamen van de oudste inwoners van het dorp; de overvallers vonden het niet de moeite waard hen mee te nemen.

Bij de resten van de meest afgelegen hut staat hij met een ruk stil. Hij legt een hand rond zijn hals en slikt moeilijk. In een plas van opgedroogd bloed ligt een jonge vrouw.

Haar gebroken ogen staren in het niets. Het duurt lang voordat Kwodwo zich weer verroert. Akwete! Die smeerpappen hebben dus niet alleen die vrouwen bij de offerplaats vermoord, maar ook Akwete! Als kinderen zijn zij samen opgegroeid, maar veel aandacht had hij aanvankelijk niet aan haar besteed. Ze was een van zijn vele speelmaatjes. Maar later...

Hij heeft het gevoel dat hij slechts met inspanning van al zijn krachten vooruitkomt, voetje voor voetje. Hij hurkt naast het ontzielde lichaam neer. Het is alsof hij vaders stem weer hoort. 'Kwodwo, na de volgende regentijd zullen we een vrouw voor je kiezen. Ik denk aan Akwete, de oudste van de tweeling van Fanuku.' Het is nog niet lang geleden dat vader met dit voorstel kwam. Sindsdien bekeek hij Akwete met andere ogen. Hij begon haar steeds sympathieker te vinden. En nu...

In de diepe steekwonden van de jonge vrouw hebben zich drommen vliegen genesteld. Met beide handen schept hij wat los zand op het bleke gezicht van haar die wellicht ooit zijn echtgenote zou zijn geworden.

Hij wendt zijn blik af, vermant zich en haalt diep adem. De goden zullen zich over haar ontfermen. Hij recht zijn schouders en heft zijn hoofd op. In de verte rent een antilope door het gras. Op de vlucht voor een hyena misschien?

Hij heeft het gevoel dat hij zich in het beest herkent. Alsof Yawo en hij eveneens op de vlucht zijn. Maar waar naartoe? En waarvoor eigenlijk? Er is immers niemand die hen op dit moment bedreigt. Toch raakt hij het gevoel niet kwijt. Hij voelt de dreiging van een eenzaam bestaan en nieuwe gevaren.

Vertwijfeld loopt hij terug naar zijn broer. 'Blijf even hier, Yawo. Ik ben zo terug.'

Naast de beek liggen de grafheuvels van opa en oma en

die van hun ouders en grootouders. Vader was bijna dagelijks op deze plek te vinden. Met de hulp van zijn voorgelacht wist hij de goden vaak een goede oogst of een geslaagde jacht af te dwingen. Hij heeft vader eens gevraagd hem dit ook te leren. 'Die tijd komt, jongen,' had vader geantwoord. 'Nu ben je nog te jong. Wanneer je botten gaan kraken, wanneer je vingers zich gaan krommen, dan zal ik het je leren.'

Kwodwo hurkt naast de begroeide heuveltjes, steunt met zijn hoofd in zijn handen en laat zijn tranen de vrije loop. 'Waarom, o waarom?'

'Wees sterk, Kwodwo. Je bent een man van de Ashanti! De goden zullen ons niet verlaten.' Het is alsof hij vaders stem opnieuw hoort.

Opeens weet hij wat hij doen zal. Deze stem wil hij volgen! Hij gaat vader achterna! Terwijl hij zijn tranen wegveegt, hoort hij in gedachten een tweede stem, de hoge stem van moeder die baby Yawo wiegt en ondertussen de helden van de Ashanti bezingt. 'Osie Tutu, jij bent mijn held. Okomfo Anokye, dappere priester.'

Over de grafheuvels heen staart hij het oerwoud in. Daar, tussen de struiken en uitbundig bloeiende bloemen door, slingert het pad naar de kust. Grootmoeder heeft weleens verteld dat de zon zeker tien keer opkomt voordat het pad eindigt. Die kant is vader op gedreven. Die weg is moeder met hem gegaan.

De opening van het oerwoud wordt gesierd door een haag van paarse orchideeën en fel oranje en rode bromelia's. De bloembladeren lijken hem te wenken.

Kwodwo's besluit staat plotseling vast. Hij loopt naar Yawo, grijpt zijn hand en zegt: 'Kom op, we gaan naar vader en moeder.' Zijn andere hand klemt hij stevig om zijn hakbijl. Voor de zekerheid werpt hij een blik op zijn gordel.

Ja, het mes zit erin.

Bij de rand van het oerwoud kijkt hij nog één keer om naar de lege hut waar hij zo kort geleden nog gewoon met zijn familie woonde. Dan wordt zijn aandacht getrokken door een grijzige, bewegende wolk laag bij de grond, een eind bij de hut vandaan. Het duurt even voor hij beseft dat het vliegen zijn, die zijn afgekomen op het dode lichaam van Akwete. Kwodwo klemt zijn kaken op elkaar en recht zijn brede, bruine, glanzende rug. De insecten zijn voor hem een beklemmend teken van nog meer naderend onheil.

2

Ghana, april 1737

De grond is nat, hun voetstappen maken een soppend geluid. Onder het dichte bladerdak groeit weinig. Hoe fel de zon ook schijnt, meer dan een vage schemering komt hier nooit. Aan het pad is te zien dat er kortgeleden veel mensen hebben gelopen. Behalve voetafdrukken ziet Kwodwo ook andere sporen van de dramatische tocht: etensresten, afgeknapte takken en een doorspieste slangenkop op de zompige grond.

Al twee keer is de duisternis ingevallen. Nog steeds hebben ze de groep gevangenen niet ingehaald. Yawo met zijn korte benen moet soms rusten. Maar ze komen almaar dichterbij, dat is voor een spoorzoeker als Kwodwo wel duidelijk. De sporen die ze volgen, zijn steeds verser. De houtskoolresten van de kampvuren voelen steeds warmer aan. En aan de voetafdrukken te oordelen vertonen de gevangenen steeds meer tekenen van vermoeidheid.

Al drie keer heeft Kwodwo een plaats ontdekt waar de groep moet hebben overnacht. Duidelijk herkende hij daar de afdrukken van lichamen die zich in een grote kring hadden neergelegd. Eromheen zag hij een cirkel van voetafdrukken; krijgers bewaakten dus de groep.

Voor Yawo is het de eerste keer dat hij zo diep het bos in

trekt. Hij vraagt honderduit. ‘Waarom zijn hier geen andere mensen? Wat is dat voor gekrijs? Kun jij ook in die hoge boom klimmen?’ Op de meeste vragen weet hij wel antwoord te geven. Soms blijft hij het antwoord schuldig. ‘Dat zullen we vader vragen.’

Aan het eind van de zoveelste slopende dag – de maan die klein was toen ze vertrokken is nu al bijna helemaal rond – staart Kwodwo omhoog. Door de wirwar van lianen en bladeren ziet hij een glimp van de lucht. De nacht zal nu snel vallen. Hij luistert naar het geroep van vogels en het gekrijs van apen in de verte en wordt overvallen door een triest gevoel. Hoe vaak heeft hij met vader op plekken als deze gestaan? Toen was het spannend: samen op jacht in het oerwoud.

‘Kwodwo, zijn wij nu op jacht? Net zoals jij met vader op jacht gaat? Wanneer vangen we een olifant of een aap?’

Hij trekt Yawo even zacht aan zijn oorlel. Nu is hijzelf een soort vader.

Yawo grijnst en wrijft dan over zijn buik. ‘Ik zou best wat lusten’, zegt hij. Kwodwo geeft hem een handvol kolanoten, die hij onderweg geraapt heeft.

Hoe ver zou de groep nu zijn? Hij zou door willen lopen, hard willen rennen om zo gauw mogelijk bij vader en moeder te zijn, maar Yawo kan niet vlugger. Trouwens, ook zelf begint hij afgemat te raken. Achter drie woudreuzen die als pilaren kaarsrecht oprijzen, loopt de grond licht glooiend naar beneden. Kwodwo hoort het geruis van een waterval. Beneden slingert zich een kreek door het oerwoud. Hij en Yawo wassen er hun handen en gezicht. Ondertussen speuren zijn ogen onafgebroken de wateroppervlakte af. Helemaal het water in gaan, durft hij niet. Er kunnen krokodillen zitten.

De waterkant is welig begroeid. Met zijn hakbijl en mes onder handbereik, maakt Kwodwo het zich gemakkelijk op het mos tussen de varens. Hij trekt Yawo tegen zich aan. Wat zal hij hem vertellen voordat ze gaan slapen? Alweer een verhaal over Anansi de spin? Oma kende alle verhalen, zij geloofde ook heilig in dat levensreddende dier. Hijzelf kent er maar een paar. En verhalen verzinnen, dat is niets voor hem.

Hij hoeft echter niet lang na te denken, want al gauw voelt hij dat Yawo onderuitzakt in een diepe slaap. Hij staart naar zijn broertje. Het is nog een kind. Hij was zelf al bijna een man toen Yawo geboren werd. Opa nam hem die dag apart. 'Kwodwo, nu heb je een broer. Dat betekent een extra taak als je vader het dorp uit is om te jagen.' Opa had zijn vinger gepakt en die over het plukje donshaar onder zijn neus gewreven. 'Hier, voel maar! Als een man zul je je moeder helpen om ook dit kleine broertje te laten opgroeien.'

Ja, hij zal voor Yawo zorgen! Beschermend slaat hij zijn arm om de smalle schouders. Dan sluit ook hij zijn ogen.

Kwodwo gaat rechtop zitten. Ook Yawo wordt wakker. Een nieuwe dag is aangebroken. Tot zijn schrik wordt hij zich bewust van een sterke prikkel in zijn neusgaten. Rook! Als in een reflex grijpt hij zijn mes. Rook betekent hoe dan ook dat er mensen in de buurt zijn.

Hij tuurt in de richting van het pad. In de verte, waar de weg steil omhoog loopt en de zachte mosgrond plaats lijkt te maken voor rotspartijen, stijgt een rookpluim op. Verbeeldt hij het zich of hoort hij echt het knappen van brandend hout?

Betekent dit dat zijn dorpsgenoten in de buurt zijn? Waren ze gisteren dan al zo dicht bij de groep toen ze gingen

slapen? Wie anders zouden het moeten zijn? Hij gaat sneller ademen. Wat kan hij doen als hij straks oog in oog met de krijgers staat?

Ze moeten in elk geval eerst goed eten. Hij trekt een bos planten uit de grond en deelt die met Yawo. Ze zuigen op de stengels. Het sap doet hun goed. Ondertussen snijdt hij gejaagd de wortels in stukjes en geeft Yawo een portie. Al kauwend denkt hij aan grootmoeders gevleugelde uitspraak: 'Met een rammelende maag is het slecht oorlog voeren.'

Als ze genoeg gegeten hebben, kruipen ze plat op hun buik door de ruige begroeiing naast het pad richting de plek waar de rookpluim opstijgt. Kwodwo hijgt van spanning. Een wild zwijn schiet voor hen uit. Hagedissen en salamanders kruipen dieper weg in de modderlaag.

De geur van gebraden vlees dringt zijn neusgaten binnen. Er klinken stemmen. Als ook het gerammel van kettingen tot hem doordringt, twijfelt Kwodwo niet meer. Ze zijn aangekomen bij hun ontvoerde dorpsgenoten!

De jongens kruipen een klein stukje door en zien enkele tientallen meters verder de gevangenen zitten, omringd door een kring van krijgers met vooruitgestoken speren. Onhoorbaar schuift Kwodwo een armlengte achteruit. Hij drukt zijn lichaam zo diep mogelijk in de modder en gebaart Yawo hetzelfde te doen. Doodstil blijven ze liggen. Yawo wil de hele tijd vragen stellen. Om dat te voorkomen legt Kwodwo zijn hand op de mond van zijn broertje. Ze zullen dekking moeten zoeken voordat de bewakers hen in de gaten krijgen, maar hij kan het niet laten eerst de groep goed te bekijken. Hij móet zijn ouders even zien!

Hij richt zich, steunend op een elleboog, iets op. De gevangenen zitten aan elkaar vastgebonden. Waar is vader?

Ziet hij daar schuin achter het schild van die bewaker zijn moeder? Hij tilt zijn hoofd iets verder op. Ze is het! Ze zit gehurkt en staart met een lege blik in zijn richting. Door de tak boven hem licht heen en weer te bewegen probeert hij voorzichtig haar aandacht te trekken. Ze reageert niet. Hij trekt iets harder aan de tak.

Op dat moment schiet er een stekende pijn in zijn nek. Terwijl hij met zijn hand naar achteren grijpt, hoort hij Yawo vlak naast zich een gedempte kreet slaken. Met een ruk kijkt hij achterom, recht in de ogen van een krijger die de punt van zijn speer nog iets dieper in zijn vlees drukt. Met één been drukt de vijand Yawo's lichaam plat op de grond. Het volgende ogenblik voelt Kwodwo twee andere krijgers boven op zich. Met alle kracht die hij in zich heeft, probeert hij zich te verzetten. Ondanks het gewicht van de twee kerels lukt het hem zich op zijn rug te draaien. Een fikse trap met zijn ene voet raakt een van de krijgers recht in zijn gezicht. De man valt achterover. De overgebleven twee kerels duwen hem opnieuw op zijn buik en binden zijn polsen op zijn rug met lianen vast. Daarna dwingen ze hem op te staan. Hij krijgt een prop bladeren in zijn mond geduwd waardoor hij nauwelijks nog in staat is om te ademen. De brandende woede geeft hem veel kracht, maar de overmacht is te groot. De scherpe punt van de speer prikt ook nog altijd in zijn nek. Voorlopig moet hij zich gewonnen geven. Wanhopig kijkt hij om zich heen. Ook zijn broertje is nu vastgebonden.

Half struikelend, half lopend belandt hij tussen zijn dorpsgenoten. De krijgers duwen hem tegen een boomstam en sjoeren hem daaraan vast. Tandeknarsend kijkt hij om zich heen. Zijn plannen zijn mislukt. Hij is op weg gegaan om zijn ouders en de andere dorpsgenoten te bevrijden, maar in plaats daarvan staat hij nu als een gevan-

gene tussen de anderen. En Yawo heeft hij niet beschermd, maar in gevaar gebracht!

Als er een gil klinkt, kijkt hij met een ruk in de richting waar het geluid vandaan komt. Machteloos moet hij toekijken terwijl moeder in elkaar zakt. Ze heeft hem ontdekt. Vader zit vlak bij haar, ziet hij, maar die kan evenmin iets doen. Net als iedereen is ook vader nog steeds vastgeketend. Waar is Yawo gebleven? Het zweet breekt hem uit als hij hem ontdekt. Zijn broertje is stevig vastgebonden aan een andere boom.

Wat doen ze zijn volk aan?! Met zijn tong probeert hij de prop uit zijn mond te duwen, maar hij krijgt het er alleen maar benauwder van. Hij stopt ermee als hij vanuit zijn ooghoeken twee mannen ziet naderen. Een van beiden herkent hij onmiddellijk. Adika! Natuurlijk, de stem die hij in de hut van de chief heeft gehoord en die hij niet kon thuisbrengen was van zijn neef Adika! De zoon van vaders zusster. Adika, die in het dorp altijd de beest uithing. Die de meisjes lastigviel, de kippen roofde. Hij is het dus, die het hele dorp aan de vreemde clan heeft verkocht!

Maar waar is hun chief? Kwodwo kijkt spiedend om zich heen. Niet ver bij Adika vandaan ziet hij het dorpshoofd zitten. Heel even voelt hij zich gerustgesteld. Hun leider zal hen toch zeker helpen? Maar dan ontdekt hij de moedeloosheid in de ogen van de man die zich altijd met hart en ziel ingezet heeft voor zijn mensen. Zelfs hij kan niets beginnen.

Overmand door verdriet laat Kwodwo zijn hoofd hangen.

Plotseling staat Adika voor hem. 'Kop omhoog!' brult hij. Hoe bestaat het dat hij die stem enkele dagen eerder niet herkende? 'Kijk me aan! Jij wilt dus ook mee? Nou, dat kan. Weer een man erbij. Pure winst!'

Hij grijnst en wenkt de krijger die het dichtst bij hem staat. De man – die een zweep in de hand houdt – stapt naar voren en trekt de prop uit Kwodwo's mond.

Adika herhaalt zijn vraag. 'Jij wilt mee naar de kust?'

Kwodwo blijft zijn neef aankijken, maar antwoordt niet. Hij ziet dat Adika eenzelfde gewaad aanheeft als de chieft altijd droeg. Zijn ene schouder is ontbloot, net als de helft van zijn borstkas. Op zijn voorhoofd draagt hij de Gye-Nyama-amulet, een teken van ontzag voor de goden. Ook Adika's gezicht is veranderd. Vond iedereen altijd al dat hij brutaal uit zijn ogen keek, nu straalt hij iets heel wreeds uit.

Adika draait zich om. Hij stampst op de gevangen dorpe-lingen af, die hem tot voor kort als een brutale en lastige, maar vrij onschuldige knaap beschouwden, maar nu voor hem sidderen. Voor Kwodwo's vader blijft hij staan. 'Ver-rassing, oom! Zoonlief wil zo graag met je mee! Die wens zullen we dan maar in vervulling laten gaan, vind je ook niet? Kijk toch eens wat een boom van een kerel. Zo'n gespierd lijf kan bergen werk verzetten. Als zo'n Ashanti geen geld opbrengt, weet ik het niet meer!'

Bergen werk verzetten? Vertelde vader niet altijd dat die witten, de *toubabs*, hen ontvoeren om hen op te eten? Tijd om hierover na te denken krijgt hij niet. Adika spuugt op de grond en geeft de krijger die bij Kwodwo is blijven staan een seintje. Deze steekt zijn hand naar achteren en haalt snel uit. Voordat Kwodwo precies weet wat er gebeurt, slaan de strengen van de zweep diepe striemen op zijn lichaam. Hij krimpt in elkaar voor zover de lianen waarmee hij vastgebonden is dat toelaten. Een streng zwiept in zijn gezicht. Een kreet ontsnapt hem. De pijn die hij voelt, wordt bijna onmiddellijk verdrongen door schaamte en door woede op zichzelf. Een Ashanti houdt zijn kaken op elkaar!

‘Ho! Genoeg. We moeten hem natuurlijk wel heelhuids afleveren. Het zou jammer zijn als hij vanwege krassen en deuken minder opleverde.’

Adika lacht bulderend en draait zich om naar de andere gevangenen. ‘Dit was duidelijk, neem ik aan? Laat niemand het in zijn hoofd halen om te vluchten. Ik kan je ervan verzekeren dat je in je nekvel gegrepen wordt en eenzelfde portie slaag in ontvangst mag nemen als mijn brave neefje hier.’

Kwodwo voelt een straaltje bloed langs zijn wang sijpelen, maar hij kan het niet afvegen. De wereld om hem heen draait voor zijn ogen. Is het de afranseling die hem zo duizelig maakt of zijn het Adika’s woorden die in zijn hoofd echoën? ‘We moeten hem natuurlijk wel heelhuids afleveren. Het zou jammer zijn als hij vanwege krassen en deuken minder opleverde.’

Wat hij vreesde is werkelijkheid geworden. Hij moet geld opbrengen! Zijn dorp is in handen gevallen van een bende mensenhandelaars. De gruwelijke praktijken waarover hij zijn vader ooit hoorde spreken, bestaan inderdaad. En zijn bloedeigen neef speelt hierbij een smerige rol!

Hij sluit zijn ogen. Het is voorbij. Het oerwoud zal hij voorgoed achterlaten. Hij gaat naar het onbekende land van de blanke mannen. Wat ze daar met hem zullen doen is hem nu om het even. Eten ze hem op? Laten ze hem werken? In zijn vertrouwde dorp – het machtsgebied van zijn voorouders en hun goden – zal hij in elk geval nooit terugkeren. Dat idee maakt hem doodsbang.

Ghana, 1737. Na een overval op zijn dorp belandt de jonge Kwodwo geketend en gebrandmerkt in het fort van Elmina, waar hij en zijn lotgenoten als handelswaar worden opgeslagen. Want pas als er voldoende slaven zijn, zal de overtocht naar het Caribische gebied winstgevend worden voor de West-Indische Compagnie.

Salvino, een Joodse koopman van koffie, suiker en cacao uit het verre Amsterdam, komt in aanraking met Kwodwo en de wereld van de slavernij. Hij is verbijsterd. Zal hij een einde kunnen maken aan de mensonterende praktijken? Of blijken winstbejag en welvaart in de Gouden Eeuw meer waard te zijn dan het bestaan van een gebrandmerkte?

Een aangrijpende roman over een inktzwarte bladzijde uit de Joods-Nederlandse geschiedenis – een spannend verhaal dat volwassenen én jongeren in één adem zullen uitlezen.

Rabbin **Lody B. van de Kamp** (1948) is politicus en publicist. Hij schreef diverse succesvolle romans, waaronder *Weeskinderen*, *Oorlogstranen* en *Alleen*. Inmiddels is hij een bekende ambassadeur van het Nederlandse Jodendom.

ISBN 978 90 239 9462 6 | NUR 342, 285

9 789023 994626